

Polský příspěvek k diskusi o problému krize v Evropě 17. století.

Jerzy Topolski: O tak zwanym kryzysie gospodaczym XVII wieku w Europie (Kwartalnik Historyczny 1962, č. 2, str. 364—379).

Andrzej Wyczański: W sprawie kryzysu XVII stulecia (tamže, č. 3, str. 656 až 672).

Mezi historiky se dnes obecně uznává, že 17. století ve srovnání se svými sousedy, totiž s 16. a 18. stoletím, je dosud nejméně probádaným věkem, vykazujícím ještě dosti „bílých míst“, čekajících ještě na své vyjasnění. Dosavadní naše vědomosti o hospodářském a společenském vývoji Evropy v 17. století zaostávají za běžným průměrem znalostí, jaké máme kupříkladu o 16. nebo o 18. věku. Diskuse, zahájená v roce 1954 k objasnění naznačených otázek vystoupením E. Hobsbawna na stránkách anglického periodika *Past and Present*, a po němž pak následovala řada dalších západoevropských historiků, přinesla sice řadu nových zajímavých poznatků a cenných postřehů v dílech otázkách, naběhla však na mělčinu po stránce teoretické. Stalo se tak v nemalé míře proto, že v uvedené diskusi markantně převažovali buržoazní historikové. Situaci při probíhající diskusi možno ve zkratce charakterizovat asi tak, že mezi francouzskými historiky převažovala snaha dokazovat existenci krize hlavně pomocí studia pohybu cen, kdežto britští autoři zase obraceli nezdířka pozornost ke změnám jak v životě společenském a politickém, tak i v oblasti výroby a směny.

Výsledky oné diskuse se pokusil shrnout a zhodnotit polský historik hospodářských dějin J. Topolski, známý nám z dřívějších kromě jiného svým článkem o zemědělském nářadí používaném na polském venkově od 16. do 18. století (srov. o tom zprávu v *ČsCH* 1957, str. 596—597). Ve svém nejnovějším příspěvku podrobil především zkoumání názor řady západoevropských historiků — zejména francouzských a britských —, z nichž jistá část hodnotí celkově 17. století jako věk vyznačující se velkou depresí, stagnací, marasmem a zvolněním rytmu hospodářské aktivity. Topolski přitom soustředil svůj hlavní zájem na ty historiky, kteří uvedené století označili jednoznačně za „věk krize“. Na konci svých vývodů dospěl autor k závěru, že prý dosavadní stav bádání nepodal dosti podkladů k tomu, aby bylo možno pro 17. století prokázat existenci krize v měřítku celé Evropy (str. 373). Topolski v souvislosti s tím zdůrazňuje, že podle jeho názoru tehdy neexistovala žádná obecná krize, pokles nebo oslabení tempa hospodářského života v Evropě jako celku. Proti tomu připouští, že v 17. století vzrůstaly disproporce v hospodářské úrovni mezi jednotlivými zeměmi a dále, že celkem náročné změny, uskutečňující se postupně v předchozích stoletích, stávají se zřetelně viditelnými jak v ekonomické, tak i v sociální sféře teprve až v 17. století. Na základě vlastních úvah dochází pak Topolski k závěru (na str. 373—374), že v důsledku odlišného tempa hospodářského vývoje se v Evropě během 17. století zformovaly celkem tři oblasti: 1. země s nejsilnější ekonomickou dynamikou (Anglie a Nizozemí), 2. země pozvolnějšího tempa rozvoje, nevykazující ani stagnaci, ani regres (Francie, skandinávské země, Německo, Čechy, jakož i další země střední a západní Evropy autorem blíže neuvedené, avšak — jak Topolski zdůrazňuje — kromě Polska) a 3. země vyznačující se hospodářským regresem nebo stagnací (Španělsko, Portugalsko, Itálie a Polsko).

Topolského studii nelze upřít smysl pro přehlednost a systematickosti, to, jak v ní utřídil jednotlivé názory a hlediska. S povděkem třeba dále přivítat, na kolik zajímavého dovedl upozornit v řadě dílčích otázek. Tak kupříkladu další a prohloubenější studium retrospektivní klimatologie — o změnách podnebí v minulosti, zjišťovaných pozorováním vývoje ledovců, studiem růstu dřeva a podobně — může přinést leckteré nové a zajímavé poznatky, ježto vliv změn podnebí na zemědělství byl v minulosti a je podnes nemalý, i když marxistický historik bude mít k absolutizujícím závěrům svých buržoazních kolegů na tomto poli oprávněné výhrady. Jestliže však Topolski v souvislosti s otázkou krize nebo prosperity namítá, že tzv. „malá doba ledová“, vrcholící v polovině 17. století, trvala ještě do 18. století, které platí za věk všeobecného hospodářského rozvoje (str. 372), pak si přitom patrně neuvědomil zároveň, že do 18. století uplynula již dostatečně dlouhá doba k tomu, aby rostliny se mohly zatím přizpůsobit změně klimatu a dále, že v uvedené době se již začaly více prosazovat nové metody v agronomii atp. Správně dále Topolski upozorňuje na tzv. „demografickou hypotézu“, spojující změny v početnosti populace se změnami ve sféře cen, a ukazuje, k jak protikladným závěrům v té věci dospěli západoevropští buržoazní historikové (str. 371—372), třebaže na druhé straně je škoda, že Topolski přitom nezaujal vlastní kritické a zároveň konstruktivní stanovisko. Ovšem objektivisticky a více méně jen referující postoj autorův, reprodukcující bez kritických výhrad a připomínek názory buržoazních historiků, je takřka charakteristický pro celou Topolského stať, byť na druhé straně jím podané celkové dělíle rozličných tvrzení a hledisek není pro historickou vědu bez užítku. To proto, že jeho příspěvek napomáhá k tomu, abychom si mohli ujasnit, čeho bylo za poslední léta v historické

kém výzkumu o daných otázkách dosaženo, i když jeho zdroje informací jsou neúplné a jednostranné, jak na to bude ostatně ještě níže poukázáno v konkrétnější podobě.

Topolského zajímavé a jistě dobře míněné vývoody vykazují však i vážné slabiny. Naznačené slabiny a nedostatky třeba hledat v první řadě v teoretické oblasti a dále pak i v nezvládnutí příslušné literatury řady zemí, zejména středoevropských. Tak autor si není vždy vědom toho, že problematika zkoumaných otázek je ve skutečnosti daleko složitější a širší, nežli je sám ochoten připustit. Je tomu tak zejména proto, že nedovídale vždy problémy vidět a hodnotit dialekticky, v širších souvislostech, a že zejména svůj konečný soud vyvozuje výhradně z ekonomické sféry, bez zásadnějšího přihlednutí ke všem ostatním složkám, tvořícím celkovou náplň života vládnoucích vykořisťovatelských tříd a jimi ovládaných lidových mas, a to vše mělo být viděno zároveň v rámci tehdejšího systému evropských států, v celé jeho rozporuplné skutečnosti. Protože se Topolski příliš jednostranně věnoval jen ekonomické sféře a dokonce si ji izolovaně odpreparoval od kypícího koloběhu celého tehdejšího dění, podcenil v důsledku toho význam nizozemské a anglické buržoazní revoluce a zejména jejich vliv a dosah na celé tehdejší evropské dění, a dospěl proto nutně k více méně pochybenému závěru, že prý žádná celková krize v Evropě 17. století nebyla.

O tom, jak autor ignoruje význam nizozemské a jak do značné míry zároveň podceňuje i význam anglické buržoazní revoluce, svědčí jeho vývoody na str. 372, kde mimo jiné uvádí, že zdůrazňování „častých společenských revolucí v 17. století“ nedává podle Topolského dostatečného důvodu k tvrzení o „všobecné krizi“, pojímáme-li tento termín jako „neklamně změny v životě společnosti, jejichž svědectvím jsou revoluce“. V tomto ohledu se prý 17. století — snad pouze s výjimkou Anglie — nelišilo jak od předcházejícího, tak i od následujícího století. Na důkaz toho prý lze uvést německou selskou válku pro století 16. a francouzskou buržoazní revoluci z 18. století jakožto „nejvýraznější“ jevy uvedených století. Ncuvět však pro 16. století nizozemskou revoluci mezi nejvýraznější jevy uvedeného století, to svědčí o tom, že autor si není vědom skutečného dosahu této události pro další vývoj. A že podobně se věci mají i v případě anglické buržoazní revoluce 17. století, na to poukází ještě níže.

Výše uvedený závěr autorův, popírající existenci evropské krize v 17. století, je po mém soudu nesprávný, a to v první řadě proto, že Topolski si položil základní otázku nedialekticky. Položil si ji scholasticky, po způsobu řady západoevropských buržoazních historiků, otázal-li se idealisticky, v Evropě 17. století existovala obecná krize, ve smyslu obecné stagnace a celkového úpadku hospodářského. Nebylo pro autora těžké taktó postavenou otázku vyvrátit. K tomu stačilo poukázat prostě na skutečnost, že v některých státech, jako například v Nizozemí nebo v Anglii, tehdy existoval hospodářský rozmach. Taktó by však otázku marxista klást neměl. Vždyť v důsledku nerovnoměrnosti vývoje existoval již přece v Evropě 17. věku protiklad mezi prvými dvěma buržoazními státy (Holandskem s Anglií) na jedné straně a na druhé straně mezi zbývajícími feudálními státy. Topolski si měl náležitě uvědomit, co to znamenalo, když už dva státy provedly první zdařený průlom do systému v Evropě tehdy ještě politicky převládajících feudálních států. Buržoazní Holandsko a Anglie, to byly přece právě zárodky příští kapitalistické světové soustavy, která se pochopitelně zformovala až později, a to v době, kdy již probíhala v předních kapitalistických státech tzv. průmyslové revoluce. Uvedené první dva buržoazní státy vynikaly v 17. století především svým hospodářským systémem s vyšší produktivitou práce, než jakou vykazovaly tehdy ostatní feudální státy. Kdyby si byl Topolski v plné míře tuto skutečnost uvědomil a učinil ji východiskem svých úvah, pak by musel dříve nebo později připustit, že již samotná existence dvou buržoazních států s vyspělejší ekonomikou znamenala vážné ohrožení pro feudální společnost, jejíž vládnoucí třída se marně snažila s touto novou skutečností se vyrovnat. Je to vlastně zcela v souladu se zásadami materialistické dialektiky, že prosperita prvních buržoazních států znamenala ipso facto zároveň ohrožení a krizi pro feudalismus jako systém. Je proto po mém soudu třeba spatřovat krizi feudálního systému ani tak v poklesu objemu jeho výroby, jako spíše v tom, že dosažený stav feudální výroby začal stále ztelněji zaostávat za vyšší produktivitou práce, realizovanou nově nastolenými buržoazními státy. Tato historicky a zákonitě vzniklou disproporcí v produktivitě práce se pokoušely feudální státy vyrovnávat na svém území jednak podporou manufakturní výroby, pod větší nebo menší feudální kontrolou brzdící její rozmach, jednak utužováním pracovních podmínek venkovského lidu, umocňujících tak objektivně vzniklou vývojovou tendenci v některých částech Evropy, jež pak vyústila v systém tzv. druhého nevolnictví. Podle toho, která z obou cest převládala v ostatních feudálních státech — zda růst manufaktur anebo tzv. druhé nevolnictví —, pak se buď přiměřeně urychlovala nebo zpomalovala cesta toho kterého feudálního státu ke kapitalismu.

Rada chyb a nedostatků v Topolského vývodech padá do značné míry na vrub mezer ve

znalosti příslušné literatury. Tak nemálo práce si mohl kupříkladu autor ušetřit, kdyby byl znal práce Josefa Polišenského nebo alespoň úvodní část jeho knihy o nizozemské politice. a Bílé hoře z roku 1958, kde přinesl cenné informace k otázkám, jež Topolského zajímají. Z neznalosti příslušné odborné literatury vyplynulo např. Topolského zařazení Německa a Čech do kategorie zemí s tzv. pozvolnějším tempem rozvoje, ke kterým však nepřifadil kupř. Polsko. Topolski si patrně neuvědomil složitost ekonomického vývoje německého, který není zdaleka jedolité povahy a kde nadto je patrný markantní rozdíl ve vývoji mezi západní a východní částí země. Ve východní části se totiž prosadilo druhé znevolenění a značně tak zkomplikovalo další vývoj Německa, které ostatně od poloviny 17. století ztratilo na politickém významu, ježto bylo politicky atomizováno a stalo se poté více méně jen zeměpisným pojmem. Je příznačné, že autor dochází ke svému zjednodušenému a zkrácenému závěru o Německu na základě jednoho jediného příspěvku, na podkladě Ludloffova článku (v Past and Present 12/1957), obírajícího se velmi povšechně průmyslovým vývojem Německa v 16. a 17. století. Podobně je tomu i v případě Čech. Zde totiž Topolski dospěl ke svému soudu na základě vykonstruovaných faktů z Plachtovy — misty dubiální — knihy o vývoji populace v českém státě 16. až 18. století a dále pak ještě pomocí autorem provedených pochybných závěrů z Klímova anglicky vydaného článku o průmyslovém vývoji Čech v letech 1648—1781 (v Past and Present 11/1957). Na podkladě těchto pouhých dvou více méně nahodile vybraných prací se Topolski odvažuje činit své dalekosáhlé závěry o českých zemích, o nichž mu patrně není známo, jak se můžeme dočíst v řadě závažných prací českých i jiných autorů, že byly právě tak jako Topolského vlast postiženy druhým nevolnictvím. Je příznačné, že Topolski ve svém příspěvku takřka vůbec nepočítá s faktorem druhého nevolnictví, a jak se dále zdá, není právě o jeho zeměpisném rozšíření v Evropě náležitě informován; a konečnou o příslušné marxistické literatuře ze socialistického tábora k této složité problematice se vůbec nezmiňuje. Jestliže autor je poměrně slušně informován o anglické a francouzské historické produkci, pak o produkci zemí střední a severní Evropy je informován velmi chudě a o zemích východní a jihovýchodní Evropy vůbec mlčí. Je přímo až zarážející, že Topolski necituje ve svém článku ani jedinou sovětskou práci, třebaže u sovětských historiků mohl pro své téma nalézt mnoho cenného a zajímavého, například pro anglický, francouzský nebo skandinávský vývoj 17. století. Tím, že mimo autorův zájem zůstaly země východní a jihovýchodní Evropy, ocitl se — patrně nevědomky — v jedné frontě s onou částí západoevropských historiků, vyznávajících neblaze proslulou „abendlandtheorii“ a libujících si v přehlížení, ne-li přímo v okázalém ignorování východoevropské problematiky v případech, kde se podrobují zkoumání otázky celoevropského nebo světového dosahu.

Je zapotřebí dále Topolskému vytknout, že ve své práci nepodrobil přiměřené kritice názory některých buržoazních historiků, jejichž výroky a tvrzení někdy uvádí dokonce i v doslovném znění. To se týká kupř. konfušní koncepce pojmu revoluce v podání idealistických historiků. Tak podle známého anglického buržoazního historika H. R. Trevor-Ropera revoluce v 17. století neměla prý nic společného s kapitalismem, a kromě toho týž rovnou prohlásil, že nevěří ve vznik revoluce ze změn ve společenské struktuře (str. 369—370). K tomu Topolski mlčel a podobně nechal bez komentáře tvrzení dalšího buržoazního autora E. H. Kosmanna, že prý fakt revoluce nemůže sám o sobě posloužit za argument ke zdůvodnění existence krize (str. 370), čili že příčiny revoluce jsou v jádře jen subjektivní povahy atp.

Jestliže diskuse, která v posledních letech probíhala mezi západoevropskými historiky, nebyla s to vnést jasno do problematiky dosud mnohoznačného pojmu „krize“, pak se to nepodařilo ani Topolskému, který zůstal příliš ještě v zasetí představ západoevropských měšťáckých autorů a konec konců se ve svém příspěvku ani nepokusil o rozlišení a definici pojmu krize. Podle mého mínění bude třeba chápat pojem krize diferencovaně a bude mít odlišný obsah v době, kdy feudální soustava byla již prolomena zdařenou buržoazní revolucí. Jiný obsah bude mít zase v období, kdy feudální řád se jako celek ještě udržuje u moci, byť uvnitř byl stále více nahlodáván rozpory, pramenícími z narůstání kapitalistických výrobních sil a výrobních vztahů v lůně feudálního světa.

Hned v následujícím čísle téhož časopisu (Kwart. Hist. 1962, č. 3) uveřejnil Andrzej Wyczański další článek k otázce krize 17. století, soustředující se hlavně na vývoj poměrů v Polsku. Topolskému autor vytýká, že nedostatečně vymezil pojem krize a příslušná kritéria, jakož i charakter krize a především, že nevěděl, jakými činiteli krize byla vyvolána (str. 656). Wyczański sám považuje precizní vymezení pojmu „krize v Evropě“ za velmi nesnadné; to proto, že badatelé se neztíká spokojují s tím, že podrobí rozboru jen několik vybraných

zemí a pak pomocí metodicky nesprávně vedených zobecnění dělají generalizující závěry také o ostatních zemích, jejichž vývoj analýze nepodrobili. Wyczański říká, že pro vědecky seriózní zhodnocení krize 17. století v celoevropském měřítku nemáme dnes ještě možnosti, protože k tomu chybí příslušná průpravná práce (str. 656—657).

Wyczański se omezuje proto ve svém článku pouze na situaci v Polsku a za metodické východisko si zvolil srovnání vývoje polských poměrů 17. století se stavem století 16. Vzájemným porovnáváním vývoje v obou stoletích dochází autor k závěru, že příčinu krizových jevů v Polsku nelze hledat ve výrobních poměrech, ve kterých prý ke změně nedošlo, nýbrž v oblasti směny, kde se projevil znatelný pohyb cen. K onomu závěru došel na základě podrobnějšího studia vývoje cen v Krakově z let 1500—1700. Tam zkoumal vývoj cen obilí, cen řemeslnických výrobků (spotřebních i investičních) a konečně i vývoj mzdy nekvalifikovaného dělníka. Příslušnou vývojovou tendenci znázornil pak na str. 658 graficky a srovnal ji s některými jinými evropskými státy. Přitom zjistil, že vývojová křivka tam probíhala obdobně jako v Polsku, byť i s některými odchylkami. Ty byly zase v tom, že pokles cen se někde dostavil o něco později anebo že zasáhl pouze některé druhy zboží. Autor dále popisuje, jak se polští feudální magnáti reagovali na svých velkostatech na pohyb cenové hladiny, jak se snažili — avšak převážně jen na extenzivním podkladě — rozšířit objem výroby zvýšením robotních povinností, dále snahou snížit výrobní náklady, omezením investic apod. Autor pak upozornil na to, jak se v důsledku uvedených tendencí vytvářel nový druh dvorového hospodářství s omezeným počtem pracovních sil a s minimálním inventářem.

Možno říci, že při srovnávání vývoje cen v Polsku s jinými zeměmi západní Evropy dovedl Wyczański využít řady dalších závažných prací, obohacujících přínosně seznam literatury, která zůstala Topolským ve výše uvedeném příspěvku nevyužita anebo mu byla vůbec neznáma. Českému historikovi v této souvislosti nezbývá než povzdech nad tím, jak ve srovnání s ostatními zeměmi naše věda zaostává ve výzkumu vývoje cen a jak zároveň velký náskok má v tomto ohledu před námi např. polská historiografie, nemluvě o historické produkci dalších zemí.

I když Wyczański při srovnávání vývoje poměrů na polském venkově dospívá ke zjištění, že tamní stav 17. století byl horší než v předchozím století, tu přece jenom jeho celkový závěr je, že jeho časově i prostorově omezené dílčí zjištění nemohou podat ještě postačujícího důkazu o existenci celkové krize nebo hospodářské deprese v Polsku 17. století, protože k takovému důkazu chybí ještě příslušné doklady ze všech končin země, jež může dodat jedině další pilný výzkum.

I když autorova práce přináší mnoho cenných poznatků a zobecnění, jež vyplynuly z jeho srovnávací metody, tu přece jenom zase postrádáme u něho obdobný nedostatek jak tomu bylo výše u Topolského, totiž náležité uvědomení si toho, co pro další vývoj Evropy znamenala existence dvou mladých buržoazních států. Dále si autor málo povšimnul toho, jak velký význam pro polský vývoj hospodářský měl mocenský boj o Balt a nakolik silné pozice nizozemského, anglického a do jisté míry i švédského obchodu v 17. století měly vliv na úpadek řemeslné výroby v Polsku a na jednostranně zaměřenou produkci agrární, podřizující se více nebo méně zájmům cizích kupců, vyvážejících polské a vůbec východoevropské agrární produkty a suroviny na Západ.

Kromě toho uspořádal historický ústav polské akademie věd ve Varšavě 1. června 1962 za spoluúčasti redakce časopisu *Kwartalnik Historyczny* diskusi na základě referátu J. Topolského, obírajícího se v jádře stejnou problematikou jako jeho článek otuštěný v 2. čísle uvedeného časopisu, avšak s tím rozdílem, že přednášející se tentokrát na rozdíl od svého článku omezil pouze na prvou polovinu 17. století. *Kwartalnik* přináší o diskusi, která se pak o Topolského referátě na zasedání rozvinula, jen velmi stručnou zprávu pod šifrou „M. B.“ (*Kwart. Hist.* 1962, č. 4, str. 1008), která pro svou telegrafičnost není pochopitelně s to zachytit žádoucí podrobnosti z vystoupení jednotlivých diskutujících.

Nicméně i z oné stručné zprávy se můžeme dovědět o tom, že řada polských historiků ve svých vystoupeních podtrhla, jaká nejasnost dosud vládne při výkladu pojmu „krize“ a zejména při jeho používání pro různé historické epochy. Koneckonců i Wyczański, který tuto okolnost ve výše uvedeném článku Topolskému rovněž vytýkal, nedovedl k této otázce přinést nic konstruktivního. Doc. H. Sarasonowicz uvedl, že krizi je třeba rozumět „rozklad existující hospodářsko-sociální struktury, spojený s formováním se kapitalismu“. Doc. Maćzak v diskusi zdůraznil, že nelze vždy ztotožňovat pojem krize s představou hospodářského úpadku.

Kromě pojmu krize byla dalším úhelným kamenem diskuse otázka geografického rozšíření

a prostorového dosahu krize. A tu někteří diskutující Topolskému vytkli, že následoval západoevropské autory mylně v tom, že podle jejich příkladu se při sledování zkoumané otázky soustředil pouze na několik vybraných evropských zemí, takže nakonec převážná část Evropy nebyla jím v jádře vzata v úvahu. Přitom vypadla kupř. tak velká oblast jakou bylo Rusko, dále sféra moldavsko-valašská, jakož i další země severní a jihovýchodní Evropy (doc. Z. Wójcik, dr. Z. Switalski). Někteří účastníci rozpravy dále připomněli, že bádání o těchto dosud opomíjených oblastech Evropy by přineslo jistě nové světlo do problémů o přeměnách, probíhajících v evropském hospodářství 17. století.

Z výše uvedeného je dobře zřejmo, jak velice obtížné jsou diskutované otázky, jak jsou materiálově a zejména teoreticky náročné a není divu, že při nynějším stavu prací nebyly dosud uspokojivě vyřešeny. Pouze další pilná a nadmíru trpělivá práce historiků, zabývajících se poněkud hlouběji otázkou přechodu od feudalismu ke kapitalismu, ve spojení s dalšími diskusemi o dosažených výsledcích, může na základě široké mezinárodní spolupráce, a především pak po vyjasnění základních teoretických otázek z marxisticko-leninských pozic, vnést posléze jasno do problematiky a charakteru jak krize v 17. století, tak i století v jeho bezprostředním sousedství.

Bedřich Sindelář

Eduard Winter. Der Josefismus. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholicismus 1740—1848. Beiträge zur Geschichte des religiösen und wissenschaftlichen Denkens, Band I, Berlin 1962, str. 377.

Kniha vyšla ponejprv německy r. 1943 (Brünn, München, Wien) jako „Der Josefismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740—1848“. Česky vyšla r. 1945 jako „Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740—1848“ (Praha). Ve 2. vydání jsou silnice zdůrazněny — jak se praví v úvodu — linie obecnějšího dějinného vývoje, aby se historie reformního katolicismu dostala do širších souvislostí více, než se stalo v 1. vydání. W. je si vědom, že by problematika knihy vyžadovala ještě pronikavějšího historického začlenění.

Jaké jsou základní téze knihy? Císaři Josefovi II. a vlastním zakladatelům Josefinismu, van Swietenovi a Kaunitzovi, šlo o zásadní církevní reformu, která by odpovídala hospodářskému a společenskému vývoji. Josefinství není proto výrazem vůle několika státníků či vladařů, nýbrž historickou nutností. Odpovídalo snaze státníků a vladařů zamezit revoluci reformami. Zároveň však je josefinství výrazem rostoucí síly měšťanstva v Rakousku. Odtud plynuly také jeho germanizační tendence, zejména když německá buržoazie byla v řečené monarchii nejvyvinutější. Josefinství však sloužilo zároveň také národnímu obrození slovanských národů, především Čechů. — Bylo vždy známo, že se josefinství počalo rozvíjet před vládou Josefa II.; méně však je známo, že bylo už v I. období (od r. 1746) tak výrazné. Josefinství (podle Wintera vlastně reformně katolické hnutí) se prosadilo v Rakousku zcela rozhodně po r. 1773, i když nikoli — jak ukazuje Seibtův proces — bez boje s barokně feudálními silami. Tereziánský reformní katolicismus je v každém případě nutno považovat za první období josefinismu, které se dělí smrtí van Swietenovou r. 1772 na dvě období: a) 1745—1772, kdy se prosazovalo, b) 1772—1780, kdy vládlo. Léta 1780—1790 jsou vyvrcholením. Reformní program byl tehdy vypracován právně do podrobnosti. Ale právě tento zákonodárný radikalismus císaře Josefa II. vyvolal (zvláště v Uhrách a Belgii) odpor proti centralismu a germanizaci. — Leopold II. se přes klerikální útoky a přes důsledky francouzské revoluce držel zásad josefinismu. Dvouletá vláda Leopoldova (1790—1792) je organickou součástí a pokračováním Josefovy éry. Je zároveň úvodem k období třetímu, které nastalo po Leopoldově smrti.

Vláda císaře Františka I. (1790—1835) přinesla základní změny. Císař ten byl nepřitelem josefinství. Přes nepříznivé okolnosti však došlo přece jen k jakémusi obrození josefinismu, které Winter jmenuje v prvním jeho období „Nachjosefinismus“ a od r. 1835 „Spätjosefinismus“. Vedle úředníků a důstojníků byli to zejména kněží, kteří se tehdy přidržovali zásad josefinismu a teoreticky jej podpírali, jako např. Bolzano. Rečený panovník však nebyl s to, aby našel samostatnou linii své církevní politiky. Na jedné straně viděl s Metternichovou pomocí v Římě nejdůležitějšího spojence pro myšlenku legitimacy a statuu quo v Evropě; na druhé straně odmítal však velký vliv papežův jako nebezpečí vnějšího zásahu.

Osvícenství bylo potom vystřídáno romantismem a německým idealismem. Romantismus měl dvě stránky: a) pokrokově revoluční, b) reakčně restaurativní. Na jedné straně odpovídal pokročilému stadiu vzniku buržoazních národů, na druhé straně sloužil jako ideologie feudalismu, který bojoval o své bytí. Totéž platí o německém idealismu. V Rakousku, které bylo za západní Evropou opožděné, mohl mít „Nachjosefinismus“ i „Spätjosefinismus“ (kořenicí v osvícenství 18. století) pokrokovou úlohu především jako duchovně a církevně reformní hnutí,